

УДК 341.21

А.В. Ковбан, канд. юрид. наук, доцент
Одеська національна морська академія
кафедра адміністративного та кримінального права
вул. Дідріхсона, 8, Одеса, 65029, Україна

ДО ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ДОКТРИНИ КОЛЕКТИВНИХ ПРАВ

У статті досліджується та аналізується питання стану колективних прав, обґрунтована критика видів колективних прав та необхідність поділу за суб'єктивним та об'єктивним змістом.

Ключові слова: колективні права, права народів, міжнародне право, глобальні права.

Постановка проблеми. Права і свободи людини на сьогодні перестали бути внутрішньою справою держави, яка повинна створити сприятливі умови для застосування норм міжнародного права з питань захисту прав людини. Основи забезпечення прав людини належним чином відповідають принципами і правилами закріплених в документах міжнародних та європейських організацій. Демократизація міжнародно-правових відносин і лібералізація внутрішньодержавних процесів приводить до глобальних змін та нового переосмислення сучасного міжнародного права. Адже в контексті захисту прав людини більша увага приділяється розробці групових прав, таких як права корінних народів, права державних утворень тощо. Проте зазначені спільноти мають схожі права, які можна виділити в окрему групу – глобальні права, які помилково прийнято відносити до колективних. Саме розробці та вдосконаленню цих прав присвячена низка міжнародних документів (ст. ст. 1-2 Конституції ЄС [3], Брноньська програма [2], Паризька Хартія всієї Європи [1] тощо), проте подальша генеза та імплементація до національного законодавства відсутня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що проблеми народів досить широко розкриті в наукових роботах та публікаціях окремих правознавців (Б.В. Бабін, М.О. Баймуратов, М.О. Кучинський, С.В. Соколовський, С.М. Харючі, А.Х. Абашидзе і Ф.Р. Ананідзе, Б.Дж. Сінгер, М.О. Федосенко та ін.), міжнародних неурядових організацій та спеціалізованих установ ООН, більшість наукових розробок у цій галузі, які заслуговують високої оцінки, присвячено насамперед питанням міжнародного захисту прав корінних народів та етносу, або визначенню окремих елементів внутрішньодержавного статусу спільнот та народів у правовому просторі.

Мета статті. Стаття розкриває питання стану колективних прав, наводиться критика видів колективних прав та пропонується поділ зазначених прав за суб'єктивним та об'єктивним змістом.

Виклад основного матеріалу. Традиційно міжнародне право віддає перевагу індивідуальним правам та правам надаваним представникам народу, особам, що ставляться до певних етнічних спільнот (корінним народам, меншинам, членам племінних народностей тощо), а не самим етнічним співтовариствам. Колективні права (право народу, право нації, право спільноти, асоціацій) не є природним, оскільки вони формуються в міру становлення інтересів тієї чи іншої спільноти, колективу. Їх не можна розглядати як суму індивідуальних прав і свобод осіб, які входять до тієї чи іншої спільноти, колективу. Вони мають якісно інші властивості, які визначаються цілями й інтересами колективних утворень. Якби не були різноманітні ці права, їх правомірність повинна визначатись людським виміром – правами індивіда. Колективні права не повинні ігнорувати прав людини, суперечити їм або обмежувати їх. Щодо цього винятком є надзвичайні ситуації, які створюють загрозу правам окремої людини, а отже, меті, яка об'єднує таку спільноту, є актуальними і протиправними. У сучасному світі не завжди вдається чітко поєднати індивідуальні й колективні права. Так, суперечності, які виникають між правами людини, правами держави, народу, нації, національних меншин, малих народів, є однією з причин міжнаціональних конфліктів, у яких кожна зі сторін висуває свої аргументи справедливості та законності, обстоює своє право на суверенітет, свої претензії на перегляд кордонів, використовуючи при цьому історичні аргументи, що тлумачаться на свою користь, відстоюючи право на самовизначення.

Європейська традиція розглядає права етнічних співтовариств як колективні права та асоціації з правами умовного «третього покоління». Інститут колективних прав ще не знайшов свого однозначно певного закріплення в теорії права. Як відзначає В. Є. Чиркін [5], питання про права певних колективів розглядається досить детально в інших галузях знань, наприклад, у цивільно-правовій, але з позицій юридичної особи. Розуміння сутності колективних прав полягає в тому, що колективні права постають як індивідуальні права, реалізовані в колективі. У рамках даного підходу властивість колективу ставиться не до змісту права, а до форми його реалізації. На думку американського вченого Б. Дж. Сингера [6], колективні права – це ті права, якими індивідууми мають завдяки їх колективній приналежності до соціальної спільноти. Оскільки члени такої соціальної спільноти користуються такими правами колективно та автор вважає, що це права спільноти. О. Р. Зайцева [5] як приклад колективних прав (приналежних кожному окремо, але реалізація яких можлива тільки разом з іншими людьми) приводить право на петицію, на об'єднання, мітинг та інші колективні права. На думку О. А. Ковальова, колективними правами можуть користуватися як увесь народ, так і нації, і окремі особи [8].

Н. О. Федосенко [8] пропонує умовну класифікацію колективних прав на 2 групи: самі колективні права, тобто ті, які можуть належати винятково колективам (право націй на самовизначення, на створення національно-культурних автономій і т. д.); колективні права із подвійною або змішаною природою, такі, які можуть одночасно належати й колективам, і окремим індивідам (право на сприятливе навколишнє середовище, на мир, на міжнародне спілкування тощо). Серед учених існує думка, що теоретичне конституювання категорії колективних прав у подібному вживанні є недоцільним, оскільки колективна реалізація не міняє сутності права. Таким чином, нам представляється найбільш обґрунтованим підхід, що розглядає групові права як правочин певного колективного суб'єкта. На думку прихильників даного підходу, найважливішою ознакою колективних прав стає їх колективний адресат. Колективні права виникають стихійно або коли спільнота, що природно сформувалася, потребує певних прав та свобод, що передбачають можливість користуватися тими або іншими благами та забезпечувати свій захист. Таким чином, колективні права є наслідком функціонування того або іншого суспільного або громадського об'єднання, проте є формою добровільного об'єднання фізичних осіб та юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів. Отже, не можна до колективних прав віднести права народів та слід відокремити зазначені права в нову групу прав – глобальні права.

Глобальні права, на нашу думку, беруть свій початок зі ст. 1 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., де вказується, що всі народи мають право на самовизначення. У силу цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток. При цьому народи для досягнення своїх цілей можуть вільно розпоряджатися своїми природними багатствами і ресурсами без шкоди для будь-яких зобов'язань, що випливають з міжнародного економічного співробітництва, заснованого на принципі взаємної вигоди, та з міжнародного права. Жоден народ ні в якому разі не може бути позбавлений належних йому засобів існування. Всі держави, в тому числі ті, які мають відповідальність за управління своїми територіями, повинні заохочувати здійснення права на самовизначення і поважати це право. Згідно з вимогами Африканської хартії прав людини і народів від 26 червня 1981 р. як конвенції, прийнятої державами Організації африканської єдності, народи мають систему особливих прав, які відрізняються від прав індивідів. Згідно ст. 19 Хартії всі народи рівні; вони користуються рівною повагою і мають рівні права. Ніщо не може виправдати панування одного народу над іншим [9].

Сьогодні у вітчизняному конституційному вимірі також постає питання поділу колективних та глобальних прав, наприклад, колективні права закріплено насамперед за національними меншинами. Як вказує Н. Мяловицька [8], сьогодні для визначення такої меншини найчастіше користуються визначенням, що було запропоновано Комісією з прав людини ООН у 1977 р. та з різних позицій інтерпретується в міжнародних документах. За ним національна меншина є групою, що за чисельністю поступається решті населення держави й не посідає панівного становища, члени якої є громадянами цієї держави та мають етнічні, релігійні чи мовні риси, відмінні від рис решти населення, та які, принаймні мовчазно, виявляють солідарність, спрямовану на збереження своєї культури, традицій, релігії чи мови. Проте національна меншина за чисельністю менша ніж народ та не може бути носієм глобальних прав.

Цікавим рекомендаційним міжнародним актом у сфері прав народів є Загальна декларація прав народів 1976 р., прийнята Алжирською конференцією національно-визвольних рухів. У преамбулі цього акта вказується, що всі народи світу мають рівне право на свободу, право звільнитися від будь-якого іноземного втручання і мати уряд, обраний ним самим, право, якщо вони поневолені, боротися за своє визволення, право користуватися в своїй боротьбі допомогою з боку інших народів. При цьому констатується, що «справжня повага прав людини передбачає повагу прав народів». Права народів в Декларації 1976 розділені на чотири групи право на існування; право на політичне самовизначення; економічні права народів; право на культуру.

На думку сучасних дослідників, самовизначення народів має здійснюватися на основі всебічного захисту прав людини. Відповідно, право ставить можливість правомірної зміни кордонів держави на основі права народів на самовизначення в залежність від виконання цієї державою умов, які, по суті, зводяться до дотримання принципу загальної поваги прав людини. Для вирішення проблеми застосування принципів рівноправності і самовизначення народів і територіальної цілісності держав сьогодні лунають пропозиції встановити умови, за яких право на самовизначення може бути реалізовано у формі утворення нової держави, а також розробити механізми правового реагування у разі порушення основних прав і свобод народів [9].

Цікавим є той факт, що у доктрині й у міжнародних документах уживаються різні за значенням терміни «народ» та «нація». Хоча варто зауважити, що у більшості відомих в історії випадків статус суб'єкта міжнародного права визнавався не стільки за народом чи нацією, що боролися за незалежність, скільки за національно-визвольними рухами, які були втіленням цієї боротьби. Крім того, і «народ», і «нація» є поняттями достатньо розмитими, натомість як національно-визвольні рухи набагато краще організовані та структуровані.

Висновки. Щоб уникнути термінологічної плутанини необхідно відзначити, що ряд авторів не відрізняє термін «глобальні права» від терміна «колективні права». Однак, у даній науковій статті поняття «колективні права» і «глобальні права» вживаються як різні за онтологією.

Вживання терміну «колективні права людини» в правовій науці на підставі поглибленого аналізу статті є недоречним, оскільки не вказує самих суб'єктів та носіїв. Найбільшу повноту відображає термін «колективні людські права», які представляють собою важливий інститут сучасного національного та міжнародного права. Колективні людські права викликають пошвавлену полеміку в науці від вдосконалення та поділу до заперечення їх існування. Водночас такі права закріплені в низці глобальних і регіональних міжнародно-правових актах обов'язкового і рекомендаційного характеру. Суб'єктом таких прав стають народи та людство, з яких воно складається. І недоречно використовувати категорію «колективні права» в цивільному та трудовому законодавстві.

До теперішнього часу світова спільнота ще не виробила будь-яких універсальних рецептів врегулювання проблеми реалізації прав недержавних народів, проте держави, що зіштовхуються з нею, протягом останнього століття зуміли створити цілий ряд механізмів, що дозволяють відносно ефективно управляти іредентистськими і автономістськими настроями позначених етносів, виходячи як з політичних потреб тієї чи іншої країни, так й із специфіки політичних, економічних і етнокультурних процесів, характерних для окремих регіонів, певною мірою підпорядковуючи їх політичну активність загальнодержавним інтересам. Ситуація ускладнюється тим, що проблема недержавних народів, крім усього іншого, є досить зручним і ефективним інструментом зовнішньої політики держав, що претендують на домінування в тому чи іншому регіоні. Саме тому відокремлення глобальних прав та розвиток доктрини повинні вирішити зазначені питання та змінити погляд міжнародного права і проблему спільнот.

Список літератури

1. Всеобщая декларация прав народов от 4 июля 1976 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://inkpulparod.ru/proect.htm>
2. Декларация «О хартии народов и регионов» от 26 мая 2003 (Брновская программа) (Нюрнберг, 2003) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.balkaria.info/events/zakon/declaration.htm>
3. Конституция Европейского Союза: договор, устанавливающий Конституцию для Европы (с комментариями). – М., 2005. – 204 с.
4. Регеда Е. В. К вопросу о правовой сущности института коллективных прав/ Е. В. Регеда // Бизнес в законе. Экономико-юридический журнал. – 2009. – № 1. – С. 15-18.
5. Исайкин Д. М. К вопросу о праве народов на национальную идентичность/ Д. М. Исайкин // Социально-политические науки. – 2012. – № 3. – С. 86-92.

6. Напсо М. Этнические коллективные и индивидуальные права: выбор между правами народов и культурными правами индивида / М. Напсо // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2008. – № 50. – С. 103-108.
7. Зайцева Е. Р. Коллективные формы реализации и защиты основных прав и свобод граждан : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 конституционное право / Зайцева Е. Р. – М., 1993 – 170 с.
8. Катъко Н. Коллективные права меньшинств / Н. Катъко // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2003. – № 4. – С. 9-14.
9. Ковбан А. В. Права людини та громадянське суспільство: навчальний посібник / А. В. Ковбан, Б. В. Бабін. – О. : Фенікс, 2014. – 320 с.

Стаття надійшла 07.12.2014 р.

А.В. Ковбан, канд. юрид. наук, доцент
Одесская национальная морская академия
кафедра административного и уголовного права
ул. Дидрихсона, 8, Одесса, 65029, Украина

К ВОПРОСУ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ДОКТРИНЫ КОЛЛЕКТИВНЫХ ПРАВ

Резюме

В статье анализируется состояние коллективных прав, обоснованная критика видов коллективных прав и необходимость разделения по субъективным и объективным содержаниям.

Ключевые слова: коллективные права, права народов, международное право, глобальные права.

A.V. Kovban, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odesa National Maritime Academy
the Department of Administrative and Criminal Law
8, Didrihson st., Odessa, 65058, Ukraine

ABOUT THE IMPROVEMENTS OF THE COLLECTIVE RIGHTS DOCTRINE

Summary

The article researches and analyzes the state of the collective rights, valid criticism on types of the collective rights and need to divide on the subjective and objective content.

Key words: collective rights, the rights of peoples, international law and global rights.